

УДК 1(091)

DOI 10.32755/sjeducation.2026.01.274

АКТУАЛЬНІСТЬ СПАДЩИНИ ЮСТА ЛІПСІЯ В КОНТЕКСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ, МОРАЛІ ТА ПРАКТИКИ ЖИТТЯ

Співак Володимир Васильович,

доктор філософських наук, доцент,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: hortussapientia@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-1681-8486

Статтю присвячено аналізу життя та філософської спадщини Юста Ліпсія як засновника неостойцизму та однієї з ключових постатей європейської філософської культури ранньомодерного періоду. Розглянуто історичні й інтелектуальні передумови формування неостойчної доктрини у творчості мислителя, а також особливості її синтезу з християнською морально-етичною традицією.

Проаналізовано основні ідеї філософії Юста Ліпсія, зокрема концепт constantia як ідеал внутрішньої стійкості, моральної самодисципліни та практичної життєвої настанови. Висвітлено значення стоїчної спадщини Сенеки та політичної думки Тацита у формуванні неостойчного світогляду Ліпсія. Окреслено вплив його праць на інтелектуальне життя Європи кінця XVI – початку XVII століття та подальший розвиток європейської моральної й політичної філософії. Наголошено на практичній спрямованості філософського вчення Юста Ліпсія та його ролі в трансформації моральної філософії раннього Нового часу.

Ключові слова: історія філософії, ранньомодерна філософія, Юст Ліпсій, неостойцизм, стоїцизм, моральна філософія.

THE RELEVANCE OF JUSTUS LIPSIUS' LEGACY IN THE CONTEXT OF CHRISTIAN ETHICS, MORALS AND LIFE PRACTICES

Spivak Volodymyr, Doctor of Sciences (Philosophy),

Associate Professor,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: hortussapientia@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-1681-8486

The article is devoted to the analysis of the life and philosophical legacy of Justus Lipsius as the founder of Neostoicism and one of the key figures of

European philosophical culture of the Early Modern period. The historical and intellectual prerequisites for the formation of the Neostoic doctrine in the thinker's works are examined, as well as the specific features of its synthesis with the Christian moral and ethical tradition. The main ideas of Justus Lipsius's philosophy are analyzed, in particular the concept of constantia as an ideal of inner steadfastness, moral self-discipline, and a practical guideline for everyday life.

The significance of the Stoic heritage of Seneca and the political thought of Tacitus in shaping Lipsius's Neostoic worldview is highlighted. The article outlines the influence of Lipsius's works on the intellectual life of Europe in the late sixteenth and early seventeenth centuries, as well as on the further development of European moral and political philosophy. Emphasis is placed on the practical orientation of Justus Lipsius's philosophical doctrine and its role in the transformation of moral philosophy in the Early Modern period.

Key words: *history of philosophy, Early Modern philosophy, Justus Lipsius, Neostoicism, Stoicism, moral philosophy.*

Серед філософських течій європейської традиції ранньомодерного періоду особливий інтерес викликає неостоїцизм, що виник на ґрунті поєднання ренесансного зацікавлення філософією античності та її поєднання з християнською доктриною. Ця течія справила досить вагомий вплив на інтелектуальний фон епохи та вплинула на формування філософії Нового Часу. Тож інтерес до неостоїцизму є цілком обґрунтованим. Подальше вивчення цього напрямку дає можливість краще зрозуміти ідейне наповнення філософської культури ранньомодерної Європи, а також дає додатковий ключ для розуміння вітчизняної філософської традиції, адже твори неостоїків користувалися попитом в українських читачів епохи бароко.

Неостоїцизм являє собою еkleктичний напрям європейської філософії, що виник наприкінці XVI століття та намагався поєднати християнське віровчення зі спадщиною античних, насамперед римських мислителів. Головними представниками цього напрямку є Юст Лїпсїй, Гійом дю Вер і П'єр Шарон.

Запит на стоїчні ідеї було підготовлено попередніми християнськими авторами (насамперед Боецієм), які містили елементи елліністичних філософських шкіл, зокрема й стоїцизму в ідейну складову своїх творів. Інтерес до спадщини стоїків був характерним й для попередників Лїпсїя. Наприклад, у 1528 р. іспанський священник, королівський сповідник та хроніст, Антоніо де Гевара видав політико-дидактичний твір про

Марка Аврелія під назвою «Години володаря або золота книга імператора Марка Аврелія», якого на той час вважали взірцем стоїчних чеснот. Вплив ідей стоїцизму простежується в поглядах італійських гуманістів XV – початку XVI століття. Так, П'єтро Помпонаці, зокрема на співвідношення божественного провидіння та свободу Волі Людини. Творчість Леонардо Бруні містить стоїчні погляди на розум, свободу волі та долю людини. Елементи онтології стоїцизму можна віднайти у спадщині Франческо Патріці та Джордано Бруно.

У сфері вчень про суспільство та філософії права, заснованих на вивченні людської природи, стоїчні елементи можна знайти в «Утопії» Томаса Мора (1516) та «Про закон війни і миру» Гуго Гроція (1625) [7].

Тогочасна та пізніша популярність стоїчних ідей та неостоїцизму була продиктована як неспокійними суспільно-політичними реаліями, так і загальною зацікавленістю античною спадщиною в епоху Ренесансу. При цьому мислителі Відродження звертались не лише до суспільно-політичних міркувань стоїків, а й послуговувались стоїчною метафізикою.

Найвагомим серед неостоїків та засновником цієї течії вважається нідерландський мислитель Юст Ліпсій, який намітив фундамент стоїчного ренесансу в діалозі «*De Constantia in publicis malis*» («Про незламність у часи суспільного лиха») повна назва «*De constantia libri duo qui alloquium praecipue continent in publicis malis*», що побачив світ у 1584 році. Пізніше Ліпсій розвинув ідеї неостоїцизму у трактатах «*Manductio ad stoicam philosophiam*» (Вступ до стоїчної філософії) (1604), «*Physiologia stoicorum*» (Фізика стоїків) (1604). Третя запланована робота з цієї серії під назвою «*Ethica*» (Етика) – так і не була завершена. Найбільш відомою його працею є «*Politicorum sive Civilis doctrinae libri sex*» («Шість книг про політику або громадянську доктрину», 1589), яку можна вважати логічним продовженням «*De Constantia...*». Його доробок мав успіх серед європейських інтелектуальних кіл й перетворив неостоїцизм на вагомий філософський рух кінця XVI – початку XVII століття. Ця доктрина пропонувала в доповнення до християнської етики оновлені ідеї стоїцизму як повсякденну життєву філософію [4].

Отже, фігура Юста Ліпсія в цьому аспекті викликає особливий інтерес. Адже твори засновника неостоїцизму були досить популярними в ту епоху, зокрема й серед українських інтелектуальних кіл [1; 2; 3]. Цьому мислителю й буде присвячена ця стаття.

Метою статті є огляд життя та творчої спадщини Юста Ліпсія, а також його впливу на інтелектуальне життя ранньомодерного періоду та на подальший розвиток філософської думки.

До вивчення спадщини Юста Ліпсія вже неодноразово звертались зарубіжні дослідники: J. Saunders [6; 7], J. Sellars [8], J. Pary [5] та багато інших. Проте вітчизняні дослідники залишають особу мислителя поза увагою, обмежуючись поодинокими згадками та загальними відомостями під час розгляду інших, суміжних питань. Отже, введення творчості Ліпсія в українське дослідницьке поле є цілком актуальним.

Юст Ліпсій (Йоест Ліпс – флам., Юстус Ліпсіус – лат.) народився 18 жовтня 1547 року, в Оверйсе, поблизу Брюсселя – помер 23/24 березня 1606 року, в Льовені, Брабант (нині в Бельгії) – фламандський гуманіст, класичний учений, мораліст і політичний теоретик. Він був батьком-засновником неостоїцизму, ключового компонента європейської думки наприкінці XVI і XVII ст.

Його товариш по переписці Мішель де Монтень описав Ліпсія як одного з найосвіченіших людей свого часу (Есе II.12). Його твори мали особливу популярність та були відгуком на проблеми свого часу. Зокрема, відомий і широко читаний стоїчний діалог «De constantia» був спробою поєднати стоїцизм і християнство, створивши нову філософію, яка допоможе людям пережити важкий період релігійних воєн, і встановивши постійність або *стійкість* як найважливішу з моральних чеснот [5].

Майбутній учений розпочав навчання в Брюсселі (початкова школа, Kapelleschool у 1553–1557 роках) та Аті (латинська школа у 1557–1559 роках).

У 12 років (1559 рік) Ліпсій почав навчання в Кельнському єзуїтському колегіумі, де у 1564 році отримав ступінь бакалавра мистецтв. У тому ж році він продовжив навчання в Левенському університеті, де у 1571 році отримав ступінь бакалавра

римського й канонічного права. Деякий час Ліпсій служив секретарем кардинала Гранвеле в Римі. Його перша наукова публікація «*Variae lectiones*» (1569 р.) була в традиційній галузі текстової критики.

Він швидко зарекомендував себе як провідний редактор латинських прозових текстів. Його видання Тацита (перше в 1574 році) і Сенеки (1605 рік) давно відомі як зразкові і досі актуальні. Ліпсій також був лідером антицицеронівських стилістичних рухів свого часу. Його латинський стиль, стислий і епіграматичний, багато в чому зобов'язаний Тациту. Сила особистості та стиль також відрізняють його широке листування, яке велось латинською мовою. Ліпсій був відомий своїми антикварними та історичними дослідженнями, а ще більше своїми есе з моральної та політичної теорії. Його «Вступ до стоїчної філософії» 1604 року тривалий час залишався найбільш повною оцінкою цієї філософської школи. Але для нього стародавні філософи та історики були не просто предметом дослідження: вони були провідниками до практичної моралі. Ліпсій вважав себе стоїком, і його інтерес до римського стоїцизму, насамперед до Сенеки, лежить в основі його трактату «*De constantia*» (1584). Так само його інтерес до Тацита надихнув його політичну теорію – «*Politicorum libri sex*» 1589 року [9]. Ці дві праці закладають основу нестоїчної думки та розглядають різні аспекти сучасних автору політичних труднощів, посилаючись на класичний римський стоїцизм та поєднуючи його з християнством. Ці два трактати забезпечили філософську основу для нової інтерпретації Сенеки та нового розуміння стоїчних доктрин.

Справа життя Ліпсія полягала у трансформації сучасної йому моральної філософії через нове прочитання римського філософа-стоїка Сенеки та одночасному відродженні моральної основи політики на базі ідей римського історика Тацита. Зазнавши кількох релігійних конверсій (які, скоріш за все, мали суто утилітарне підґрунтя), Юст Ліпсій залишається мислителем ренесансного типу, поєднуючи в своєму вченні елементи античної філософії та християнської етики.

Після своєї подорожі до Риму, де він мав змогу оглянути стародавні пам'ятники та ознайомитися з унікальними рукописами в бібліотеці Ватикану та інших добре укомплектованих приватних бібліотеках (1568–1570 роки), він повернувся до Лувена, щоб продовжити свої юридичні дослідження. Рятуючись від політичного та релігійного конфлікту в Нідерландах, Ліпсій відправився відвідати свого друга Кароліуса Лангіуса (Шарля де Ланге) у Льєжі (1571 рік). Саме Лангіус став для Ліпсія майстром римської стоїчної філософії в діалозі «*De constantia*».

Далі Юст Ліпсій розпочинає академічну кар'єру. Навесні 1572 року він переїхав до Відня, де його ввели в гурток гуманістів при дворі імператора Максиміліана II, до якого входили Огерій Бусбекій, Іоанн Самбук і Стефан Пігій. У жовтні 1572 року Ліпсій отримав кафедру історії в лютеранському університеті Єні. Він також завершив своє видання Тацита, яке він присвятив Максиміліану. Ліпсій ненадовго залишив Єну в 1573 році, щоб одружитися з Анною ван ден Кальстер у Кельні, а потім назавжди в 1574 році, коли він повернувся до Нідерландів.

Після перебування в Оверейсе та Лувені він був запрошений до Лейденського кальвіністського університету у вересні 1577 року, де прийняв кафедру історії та права. Він назвав свій лейденський період (з 1578 по 1591 рік) найпродуктивнішим у своєму науковому житті. Серед численних творів, які він опублікував у ці роки, найважливішими були «*De constantia*» та «Політика».

Через запеклі суперечки, що виникли внаслідок публікації «Політики», Ліпсій вирішив повернутися до католицького південного низу, оселившись спочатку в Спа, а потім у Льєжі (1591–1592 роки). Знову прийнявши католицьку віру своєї молодості, він переїхав у серпні 1592 року до Лувена, де прийняв кафедру історії в університеті та кафедру латинської мови в Collegium Trilingue. У цей останній період свого життя він підготував своє видання Сенеки та його трактатів про стоїчні доктрини та фізику. Він також продовжував писати про класичну науку та політичну філософію, публікуючи антикварні трактати про Хрест («*De Cruce*», 1593 рік), римську армію (*De militia Romana libri quinque*, 1595), римські укріплення та озброєння

(«*Poliorceticon sive de machinis, tormentis, telis libri quinque*», 1596 рік), велич Риму («*Admiranda sive de magnitudine Romana libri quatuor*», 1598 рік), стародавній бібліотеки («*De bibliothecis syntagma*», 1602 рік), римську богиню Весту та Весталок («*De Vesta et Vestalibus syntagma*», 1605 рік), а також «*Monita et exempla politica*» («Політичні поради та приклади», 1605 рік), розширене історико-філософське «Зерцало князів», задумане як продовження його «Політики». Крім того, Ліпсія, призначеного королівським історіографом у 1595 році, попросили написати релігійні трактати на честь Пресвятої Богородиці Галле та Шерпенгойвеля, таким чином підтримуючи релігійні та політичні плани ерцгерцогів Альбрехта та Ізабелли: «*Diva Virgo Hallensis*» (1604 рік) і «*Diva Sichemiensis sive Aspricollis*» (1605 рік).

Ліпсій подбав про публікацію своїх власних листів, випустивши за життя три збірки або «центурії» (оскільки кожна містила 100 послань), перша з яких з'явилася в Лейдені в 1586 році. Він підготував ще одну «центурію» для посмертної публікації своїм виконавцем Йоаном Воверієм, який додав ще п'яту центурію. З цього величезного листування стає очевидним, що Ліпсій був центральною фігурою «Літературної Республіки» свого часу, відомий своїми філологічними здібностями, історичними знаннями та пошуками нового типу *humanitas* (цивілізована та гуманна поведінка), що відповідає смутному часу, в якому він жив. Перелік листів Ліпсія нараховує понад 4 300 одиниць і 700 кореспондентів, серед яких не тільки Монтень, але й такі видатні вчені, як Ісаак Казобон, Анрі Естьєнн, Жозеф Скалігер, сер Філіп Сідні, Паоло Мануціо, Фульвіо Орсіні, Йоанн Самбукус, Йоахім Камераріус, Беніто Аріас Монтано, Франсіско де Кеведо, Авраам Ортеліус, Гуго Гроцій і Філіп Рубенс, брат художника Пітера Пауля, який увічнив Ліпсія на своїй картині «Чотири філософи». Більшість листів відображають дружбу, думки, почуття, навчання та спроби самопрезентації Ліпсія. Проте його колекції листів також були продовженням його гуманістичної науки та його інтелектуальної програми неостоїзму.

Згідно з його католицькими біографами, Юст Ліпсій помер у Лувені «як побожний католик» у ніч з 23 на 24 березня 1606 року.

Вони розповідають, що в оточенні трьох єзуїтів він демонстрував «постійність християнської сили». Повернення Ліпсія до Католицької Церкви в 1591 році підготувало шлях для символічного та пропагандистського використання Контрреформацією його наукового генія й образу [5].

Отже, неостоїцизм як філософська течія ранньомодерного періоду постає важливим інтелектуальним феноменом, що сформувався на перетині ренесансного зацікавлення античною спадщиною та християнської морально-етичної традиції. Його поява була зумовлена як кризовими соціально-політичними обставинами Європи XVI–XVII століть, так і внутрішньою потребою філософської культури у практично зорієнтованій етиці, здатній дати людині орієнтири в умовах нестабільності, релігійних конфліктів і воєн.

Центральною постаттю неостоїцизму справедливо вважається Юст Ліпсій, чия творчість заклала теоретичні засади цього напрямку та надала йому системного характеру. У своїх працях він здійснив послідовну інтерпретацію римського стоїцизму, насамперед ідей Сенеки та Тацита, поєднавши їх із християнським віровченням. Запропонований Ліпсієм ідеал *constantia* – моральної стійкості, внутрішньої незламності та самоконтролю – став відповіддю на виклики епохи й водночас універсальною етичною настановою, що виходила за межі суто конфесійного мислення.

Філософська спадщина Юста Ліпсія засвідчує прагнення трансформувати моральну філософію з абстрактно-теоретичної дисципліни на практичне мистецтво життя. Його неостоїцизм не заперечував християнства, а, навпаки, прагнув підсилити його моральний вимір через раціонально осмислену античну традицію. Саме тому неостоїчна доктрина виявилася затребуваною як у сфері індивідуальної етики, так і в політичній філософії, де вона сприяла формуванню уявлень про моральні засади влади, державного порядку та відповідальності правителя.

Вплив неостоїцизму виходив далеко за межі Західної Європи, що підтверджується рецепцією ідей Ліпсія в інтелектуальному середовищі України доби бароко. Наявність його творів у бібліотеках Києво-Могилянської академії та перегуки

стойчих мотивів у творчості українських мислителів свідчать про включеність вітчизняної філософської традиції до загальноєвропейського культурно-філософського процесу.

Таким чином, філософія Юста Ліпсія посідає важливе місце в історії європейської думки як спроба синтезу античної раціональності та християнської етики. Його вчення не лише відображає духовні пошуки ранньомодерної епохи, а й зберігає актуальність у сучасному контексті, нагадуючи про значення внутрішньої стійкості, моральної відповідальності та філософії як практики життя.

Список використаних джерел

1. Дзюба О. Юстус Ліпсій у бібліотеках могилянських професорів (до питання про джерела формування політичних поглядів Пилипа Орлика). *Пилип Орлик: життя, політика, тексти* : матеріали міжнар. наук. конф. «Ad fontes» до 300-річчя Бендерської Конституції 1710 р. (м. Київ, НаУКМА, 14–16 жовтня 2010 р.) / ред.-упоряд. Н. Яковенко. Київ : Пульсари, 2011. С. 103–107.

2. Кашуба М. В., Паласюк Г. Б. Ідеї стоїків у творчості Григорія Сковороди. *VIII Сковородинські читання* : зб. наук. праць за матеріалами наук. конф. (м. Переяслав-Хмельницький, травень 1996 р.). Київ, 1996. С. 5–13.

3. Сотниченко П. А. Бібліотека Києво-Могилянської академії. Філософські джерела. Від Вишенського до Сковороди. Київ : Наукова думка, 1972. 154 с.

4. Співак В. В. Неостойцизм як напрямок європейської філософської культури ранньомодерного періоду. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2023. № 2 (11). С. 97–106.

5. Papu J. Justus Lipsius. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. by E. N. Zalta. Spring 2019 Edition. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/justus-lipsius/> (дата звернення: 21.01.2026).

6. Saunders J. L. *Justus Lipsius: The Philosophy of Renaissance Stoicism*. New York : Liberal Arts Press, 1955. 304 p. URL: <https://philpapers.org/rec/SAUJLT-2> (дата звернення: 21.01.2026).

7. Saunders J. L. Revival of Stoicism in modern times. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Stoicism/Revival-of-Stoicism-in-modern-times> (дата звернення: 21.01.2026).

8. Sellars J. Neosticism. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://philpapers.org/rec/SELN> (дата звернення: 21.01.2026).

9. Justus Lipsius. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Justus-Lipsius> (дата звернення: 21.01.2026).

References

1. Dziuba, O. (2011), "Justus Lipsius in the Libraries of Mohyla Academy Professors (On the Sources of Formation of Pylyp Orlyk's Political Views)", *In Pylyp Orlyk: Life, Politics, Texts: Proceedings of the International Scientific Conference "Ad fontes"* (Kyiv, National University of Kyiv-Mohyla Academy, October 14–16, 2010), Pulsary, Kyiv, pp. 103–107.
2. Kashuba, M. V., Palasiuk, H. B. (1996), "Stoic Ideas in the Works of Hryhorii Skovoroda", *In VII Skovoroda Readings: Proceedings of the Scientific Conference* (Pereiaslav-Khmelnytskyi, May 1996), Kyiv, pp. 5–13.
3. Sotnychenko, P. A. (1972), *Library of the Kyiv-Mohyla Academy. Philosophical Sources: From Vyshensky to Skovoroda*, Naukova Dumka, Kyiv.
4. Spivak, V. V. (2023), "Neostoicism as a Direction of European Philosophical Culture of the Early Modern Period", *Scientific Bulletin of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioral Sciences*, № 2 (11), pp. 97–106.
5. Papy, J. (2019), *Justus Lipsius*. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2019 Edition), available at: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/justus-lipsius/> (accessed 21 January 2026).
6. Saunders, J. L. (1955), *Justus Lipsius: The Philosophy of Renaissance Stoicism*, Liberal Arts Press, New York, available at: <https://philpapers.org/rec/SELN> (accessed 21 January 2026).
7. Saunders, J. L. *Revival of Stoicism in Modern Times*. *Encyclopaedia Britannica*, available at: <https://www.britannica.com/topic/Stoicism/Revival-of-Stoicism-in-modern-times> (accessed 21 January 2026).
8. Sellars, J. (2023), "Internet", *Encyclopedia of Philosophy*, available at: <https://philpapers.org/rec/SELN> (accessed 21 January 2026).
9. Justus Lipsius. *Encyclopaedia Britannica*, available at: <https://www.britannica.com/biography/Justus-Lipsius> (accessed 21 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 21.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 23.03.2026.